

Aleksandra Popov

SENKE VODILJE

Život i delo žena velikih ruskih pisaca:

Ana Dostojevski, Sofija Tolstoj,
Nadežda Mandeljštam, Jelena Bulgakov,
Vera Nabokov, Natalija Solženjcin

PREVELA S ENGLESKOG

Marija Obadović

BEOGRAD

2015.

Sadržaj

Uvod	9
ANA DOSTOJEVSKI	
<i>zaštitnica uspomena</i>	19
SOFIJA TOLSTOJ	
<i>negovateljica talenta</i>	77
NADEŽDA MANDELJŠTAM	
<i>svedokinja poezije</i>	127
VERA NABOKOV	
<i>dvoje ljudi, jedna senka</i>	187
JELENA BULGAKOV	
<i>zagonetna Margarita</i>	221
NATALIJA SOLŽENJICIN	
<i>sestra mog dela</i>	265
Epilog	303
Napomene	307

Uvod

Odrasla sam u Moskvi, u porodici koja je za oca i muža imala pisca, i kao mala sam verovala da svaka supruga književnika učestvuje u muževljivom radu kao što je to činila moja majka. Majka je s mojim ocem saradivala od trenutka kad se ideja za roman javi, pa sve do njegovog završetka. Bila je talentovana pripovedačica i na očevu molbu pričala bi o svom detinjstvu u Kijevu u doba Staljinovih masovnih čistki tridesetih godina 20. veka. Moj deda je radio u ministarstvu kao pisac govora i s porodicom je živio u zgradi naseljenoj vladinim zvaničnicima. Na vrhuncu čistki moja majka je bila svedok hapšenja u njihovoj zgradi. Svake noći slušala je kako se crne „marice” zaustavljaju ispred ulaza. Ujutro bi zatekli komšijska vrata zapečaćena. Ljudima se gubio svaki trag u zatvorima i logorima, a njihovu decu slali su u sirotišta. Moja baka držala je žilet ispod jastuka kako bi izbegla takvu sudbinu: bar je samoubistvo moglo da bude samo njen izbor. Srećom, deda je prebačen u drugu državnu kancelariju u Moskvi, gde ga je tajna policija, prezauzeta brojnim hapšenjima, izgubila iz vida.

U jesen 1941. majka je videla logoraše na železničkoj stanici. Bio je to prizor koji nikad neće zaboraviti: muškarci u zatvorskoj odeći prisiljeni da kleče na peronu prekrivenom snegom, dok ih stražari broje kao stoku. Bila je to samo jedna od majčinih pripovesti koju je otac iskoristio za svoj roman *Jul 41*, jedno od prvih antistaljinističkih dela

objavljenih u Sovjetskom Savezu.¹ Scena na železničkoj stanici kasnije će izazivati rasprave između mojih roditelja: majka će tvrditi da je scena „njena”, a otac da je imao i druge izvore.

Moja majka bila je prva čitateljka, urednica i književna savetnica mog oca. Redovno je diskutovala o scenama iz njegovih romana i dok ih je lektorisala, iznova se uživaljavalu u očevu prozu. Čitavog detinjstva verovala sam da nema ničeg neobičnog u zajedničkom radu mojih roditelja i da je biti piščeva supruga zbilja pravo zanimanje.

U mom zaključku ima istine: za žene ruskih književnika obavljane najrazličitijih zadataka, na primer posla stenografkinje, urednice, daktilografkinje, istraživačice, prevoditeljke i izdavačice, predstavljalo je deo tradicije. Ruski književnici brak su sklapali sa ženama koje su poznavale književnost, duboko uronjenim u umetnost svojih muževa i kojima nije smetalo da budu u sporednoj ulozi. Živeći pod režimima koji su ograničavali slobode, borile su se sa cenzurom i čuvale zabranjene rukopise svojih muževa, često se zbog toga izlažući velikoj opasnosti. Njihovi postupci i životi stvorili su jedinstvenu tradiciju kakva se ne može naći na Zapadu.

Itaka, septembar 1958: fotografija prikazuje Veru Nabokov za pisaćom mašinom dok joj Nabokov, čiji odraz vidimo u ogledalu, diktira. Tokom čitavog njihovog braka, koji je trajao pedeset dve godine, Vera je pomagala Nabokovu i bila inspiracija za njegove najbolje misli, kako je pisac sam rekao. Njihov zajednički rad Nabokov je 1965. opisao u jednom razgovoru:

Pa... moja vrlo obzirna i strpljiva žena... sedi za pisaćom mašinom, a ja, ja diktiram, diktiram joj s kartica, pravim izmene i veoma često, veoma, veoma često diskutujemo o ovome ili onome.

Ona ponekad kaže: „O, ne kaže se tako, ne možeš to tako da kažeš.”

„Pa, da vidimo, možda to mogu i da promenim.”²

Nabokovljev brak bio je presudan za njegovo pisanje: Vera mu je davala ideje, pomagala pri istraživanjima, uređivala rukopise, lekto-

risala, prevodila njegova dela, vodila korespondenciju, a kad je radio kao predavač na Kornelu, pomagala mu da pripremi predavanja i ocenjivala studentske radove. Prema rečima Sola Stajnera: „Bilo bi teško pisati o Veri a ne spomenuti Vladimira. Ali pisati o Vladimiru bez spominjanja Vere ne bi bilo moguće.”³

Iako je radila zajedno s Nabokovim, Vera je uvek bila suzdržana povodom svog doprinosa i kako je rekla u jednom intervjuu, hvatala bi je panika kad pročita svoje ime u muževljevim fusnotama. Briga za Nabokovljevu ugled bila joj je važnija od svega i svesno je ostajala u njegovoj senci nerado otkrivajući lične stvari.

Istinu govoreći, u njihovoj otadžbini blizak odnos supružnika u službi književnosti nije bio neuobičajen. Vera je prosto išla stopama svojih čuvenih prethodnica Sofije Tolstoj i Ane Dostojevski, saradnica i pomoćnica bez kojih njihovi muževi nisu mogli. Da se poslužimo Nabokovljevim rečima, te žene i njihovi muževi književnici imali su „jednu senku”.

Kad se Lav Tolstoj prvi put sreo s udovicom Dostojevskog, uzviknuo je: „Kako je to divno što su žene naših pisaca tako nalik svojim muževima!” Tolstoj je aludirao na naročitu povezanost između pisaca i njihovih muza. U svojim uspomena Ana Dostojevski opisala je tu epizodu s blagom ironijom, karakterističnom za njen stil:

- Zar ja ličim na Fjodora Mihailoviča? – upitah radosno.
- Neobično! Ja sam i zamišljao da upravo tako kao vi i treba da izgleda žena Dostojevskog!⁴

Tolstojeva reakcija prilikom susreta s Anom ujedno je zabavna i vredna pomena: on nikad nije sreo Dostojevskog, te na umu svakako nije imao fizičku sličnost. Upoznavši Anu, Tolstoj je osetio posebnu auru koja je pripadala književnom svetu Dostojevskog i koju je njegova udovica nosila sa sobom.

Godinama kasnije, kad je Tolstoj preminuo, Boris Pasternak posmatrao je Sofiju na sahrani. Opisao je svoje strahopoštovanje pred ženom koja je pomagala velikom romanopiscu i prema kojoj je Tolstoj oblikovao svoje junakinje; delovala je neodvojivo od piščevih kreacija:

U sobi je ležala ogromna planina poput Elbrusa, a ona je bila njena velika, zasebna stena. Sobu je zahvatio olujni oblak pokrivši pola neba, a ona je bila njegova zasebna munja.⁵

Sofija se divila Tolstojevim delima dok je još bila devojčica, kad su se prvi put i upoznali. Kad se udala za njega u osamnaestoj, preselili su se u Jasnu Poljanu, osamljeno imanje idealno za pisca. Uvek mu je revnosno pomagala prepisujući njegova dela, dajući mu svoje dnevnike i pisma, što mu je omogućilo da stekne bolji uvid u žensku dušu. Sofija je prepisivala rukopise noću jer joj je sve brojnija porodica potpuno zaokupljala pažnju tokom dana. Taj joj posao nikad nije predstavljao teret: bila je nadarena za umetnost i Tolstojeva proza ju je očaravala:

12

SENKE
VODILJE

Dok prepisujem, doživljam potpuno novi svet osećanja, misli i utisaka. Ništa me ne dira tako duboko kao njegove ideje, njegov genije... Pišem veoma brzo kako bih mogla da pratim priču i osetim raspoloženje, ali opet dovoljno sporo da mogu da zastanem, razmislim o svakoj novoj ideji i kasnije porazgovaram o tome s njim. Često razgovaramo o romanu i zbog nekog razloga on sluša šta imam da kažem (na to sam veoma ponosna) i veruje mom sudu.⁶

Godine 1865. dok je Tolstoj pisao *Rat i mir*, jedan gost koji je boravio kod njih na imanju nazvao je Sofiju „savršenom ženom za pisca” i „negovateljicom” muževljevog talenta.⁷ Tolstojevi najproslavijeniji romani nastali su u prvih dvadeset godina njihovog braka – i u tim delima ima mnogo vernih prizora iz porodičnog života. U potonjim decenijama Sofija će nastaviti da nadahnjuje Tolstoja i doprinosi njegovom radu kao izdavačica, prevoditeljka, fotografkinja i biografkinja.

Iako je brak Tolstojevih mnogo puta opisan, opet nije dovoljno shvaćen. Izostale su zasluge za Sofijin veliki doprinos piščevom radu. Umesto toga, često su je kritikovali što nije podržavala Tolstoja u religioznoj fazi kad se odrekao autorskih prava i vlasništva. Kad je pobjegao s imanja u osamdeset drugoj godini, Sofijino okruženje pretvorilo se u sudnicu u kojoj je optužena bila ona. Bez obzira na to što je Tolstoj sam odlučio da ode jer je ostatak života želeo da proživi